

KAYSERİ'DEKİ SELÇUKLU KÜLLİYELERİ

Nermin ŞAMAN DOĞAN

Özet: Eski çağlarda Kapadokya, bugün İç Anadolu Bölgesinde yer alan Kayseri, Prehistorik çağlardan başlayarak Roma, Bizans, Danişmentli, Selçuklu, Eretna, Dulkadiroğulları, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde yerleşime sahne olmuştur. Bugün kentin tarihi farklı kültürlerle ait çok sayıda eserden okunmaktadır.

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreciyle birlikte Kayseri'de Danişmentli ve Selçuklu dönemlerinde imar faaliyetleri artmıştır. Danişmentliler döneminde sur içinde Ulu Cami; sur dışında, şehrin güneybatısında Kölük Camisi- Medrese ve Hamamı inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklu döneminde Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) ve oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev (ikinci kez 1205-1211) döneminden başlayarak Kayseri ve çevresi önem kazanmıştır.

Kayseri'de tekil/bağımsız yapıların yanı sıra, daha çok külliyeler karşımıza çıkar. Bunlar arasında Kayseri'deki Gevher Nesibe/Çifte, Kölük, Huand Hatun, Hacı Kılıç, Sahibiye külliyelerini sayabiliriz. İncelediğimiz külliyeler şehrin dış sur duvarlarının dışında iki, üç ya da dört bitişik yapıdan oluşur. Külliyelerin hamamları daha çok kişinin yararlanması düşünüldüğü için bağımsız inşa edilmiştir. Çoğunlukla sultan, sultan ailesi ve vezir gibi devlet adamları tarafından yaptırılan külliyeler kitabelerinde geçen tarih, dönem, bani adı gibi bilgiler aracılığı ile siyasi, sosyal ve kültürel yaşama ışık tutar.

Anahtar kelimeler: Kayseri, Selçuklu, Danişmentli, İlhanlı, Mimari, Külliye.

The Seljuk Complexes in Kayseri

Abstract: Kayseri, in ancient times located in Cappadocia, now in Central Anatolia, has been a settlement from the beginning of Prehistoric times to the periods of Romans, Byzantines, Danishmends, Seljuks, Eretnids, Dulkadiogulları, Ottomans and Turkish Republic. Today, the history of the city can be found in many works of different cultures.

With the Turkization and Islamization of Anatolia, public works in the Danishmend and Seljuk period had increased dramatically. In the Danishmend period, Ulu Mosque was built within the city walls. Outside the city walls, in the southwest of the city, Kölük Mosque-Madrasah and Bath were built during the same period. Kayseri and its vicinity came into prominence during the reigns of Kilij Arslan II (1155-1192) and his successor Kaykhusraw I (1205-1211).

Beside the single/detached buildings, there are many examples of complexes such as Gevher Nesibe Çifte, Kölük, Huand Hatun, Hadji Kilic, and Sahibiye in Kayseri. The complexes examined in this study consist of two, three or four detached building that are located outside the city walls. The baths of those complexes are detached in order to serve many people at the same time. The complexes that were generally built by sultans or statesmen, shed light on the political, social and cultural life of the period via information obtained from the inscriptions on the time, history, and name of the patron.

Key words: Kayseri, Seljuks, Danishmends, Ilkhanid, Architecture, Complex.

Giriş

Bugün İç Anadolu, Eski çağlarda ise Kapadokya bölgesi içinde yer alan Kayseri ve çevresi Prehistorik dönemlerden başlayarak yerleşime sahne olmuştur. Kayseri yakınlarında yaklaşık 21 km. kuzeydoğuda Assurlular tarafından kurulan koloni merkezi/başkent Kültepe /Kanis veya Nesa döneminin en önemli ticaret merkezidir. MÖ 2. binin ilk çeyreğinde hüküm süren Kanis Krallığı'nın merkezi Kültepe'de yapılan kazılarda ele geçen tabletler toplumun ticari, iktisadi, hukuki yaşamına ışık tutar (Özgüç, 2005, ss. 6-15).

Erciyes Dağı eteklerinde kurulan kentin Hitit dönemindeki adı Mazaka, 2. yüzyıldan itibaren Caesereia olarak geçmektedir (Darkot, 1945, s. 484; Eravşar, 1998, s. 94).

Kentin Roma dönemi ve sonrasında Caesereia Mazaka adı birlikte kullanılmıştır (Darkot, 1945, s. 484). Bu dönemde Kayseri'de bazı Roma mezar yapılarının varlığı önemli bir kent olduğuna işaret eder. Ayrıca bugünkü kalenin/özellikle iç kalenin ilk evresinin yapımı Roma dönemine rastlar (Darkot, 1945, s. 485; Eravşar, 2006, ss. 239-240).

Bizans dönemi ilk imar faaliyetleri yine kalenin sur duvarlarının genişletilmesi ve yeni burçlar yapılmasıyla sürdürülür (Akok, 1976, ss. 5-38). Özellikle Kapadokya Bölgesi'nin önem kazanmasıyla Kayseri ve çevresi ticaret merkezine dönüşmüştür. Bizans döneminde Kayseri'de çok sayıda kilise, sarnıç, saray gibi yapılar inşa edilmiştir (Darkot, 1945, ss. 484-485; Edhem, 1982, ss. 25-26). Kayseri'nin Bizans döneminde daha çok sur içinde geliştiğini ya da kale- kent özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz (Akok, 1976, s. 7; Tanyeli, 1987, ss. 77-78). Bizans döneminde yaşanan iç karışıklıklar kentin fiziksel durumunu etkilemiştir. Sasaniler, Emeviler ve Ermenilerin bölgedeki varlığı kentin gelişiminde karışıklıklar yaratmıştır (Darkot, 1945, s. 485; Eravşar, 2006, s. 239).

1071 Malazgirt Savaşı zaferini izleyen ilk yıllarda kentin Türkleşme ve İslamlaşma süreci başlamıştır. Malazgirt Savaşı sonrasında Amasya, Kayseri, Sivas, Tokat çevresinde Anadolu'daki erken beyliklerden Danişmentliler hâkimdir (Ahmed Nazif Efendi, 1987, ss. 58-59). Kayseri'deki ilk imar faaliyetleri Danişmentliler ile başlar. Danişmentli Emiri Melik Mehmet Gazi, Bizans döneminden kalan surları ve sarayı onartarak kullanmıştır (Eravşar, 2006, s. 240).

Kayseri'nin siyasi tarihinde Selçuklular, İlhanlı, Eretnaogulları, Dulkadiroğulları ve Osmanlı dönemleri izler. Bugün Kayseri'de sözü edilen dönemlere/kültürlere ait çok sayıda yapı bulunur.

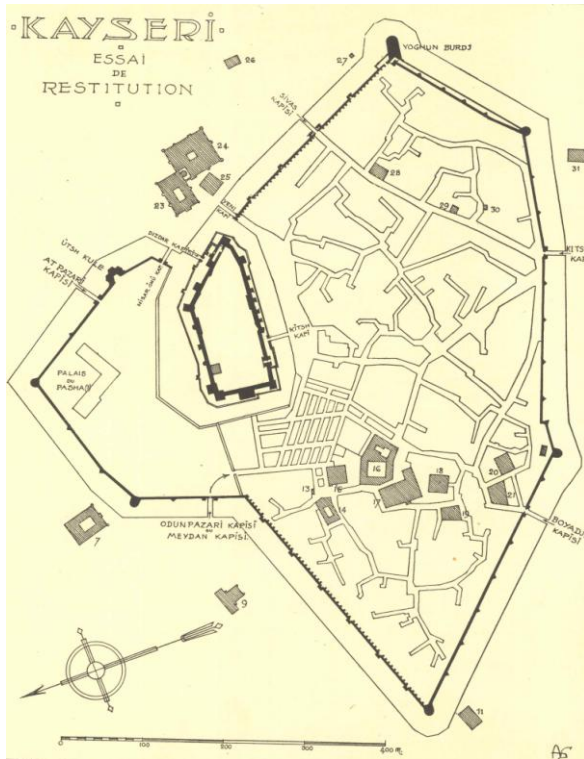
Selçuklu Dönemi Şehir Dokusu İçinde Külliyeler

Selçuklu döneminde Kayseri çoğu İslam şehirlerinde olduğu gibi iç kale ve güneyindeki dış kale surlarıyla kuşatılmıştır. Bugün kentin iç kalesi büyük ölçüde ayakta.

Şekil 1. Kayseri Şehri, Plan (A. Gabriel, 1931)

Kentin kalesi iç ve dış kale olarak iki bölümden oluşur (Akok, 1976, ss. 5-38; Eravşar, 1998, ss. 98-102). Türk döneminde Roma ve Bizans dönemi kalesi genişletilmiş, âdeta yeniden yapılmıştır (Şekil 1-2). Kaledeki Yoğun Burç'ta I. İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) adının verildiği, Ok Burcu'nun kuzeye devam eden sur duvarları üzerinde I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) dönemi ve 1224 tarihi yazılı kitabeler bulunur (Darkot, 1945, s. 485; Edhem, 1982, ss. 67-69; Eravşar, 1998, ss. 100-102; Göde, 1988, s. 63). İç Kale'de bugün mevcut olmayan oldukça geniş bir duvar ya da surla çevrili Devlethane'nin/Saray'ın varlığını kaynaklardan öğrenmekteyiz (Turan, 1984; Tanyeli, 1987, s. 77; Göde, 1988, s. 61; İbn Bibi, 1996a, ss. 193, 283). Kale duvarları devşirme malzemeleriyle her dönemin izlerini taşıdığı için homojen bir işçilik yansıtmaz (Bayburtluoğlu, 2000, ss. 151-171). Sur kapıları açıldığı alan/kent ya da çevrenin kullanım özelliğine göre isimlendirilmiştir. Örneğin At Pazarı Kapısı, Boyacı Kapısı, Dizdar Kapısı, Aya Vasıl/Kiçi Kapı, Odun Pazarı/Meydan Kapısı, Sivas Kapısı, Yeni Kapı.

Şekil 2. Kayseri Kalesi, Plan (A. Gabriel, 1931)

Bir şehrin gelişiminde, tarihsel dokunun yaratılmasında külliyelerin önemi büyüktür¹. Külliye çoğunlukla birden fazla, farklı işlevli yapının birlikte bitişik ya da bağımsız inşa edilmesiyle oluşan yapı topluluğudur². Daha çok cami merkezli inşa edilen külliyelerde yapı sayısı en az iki, zamanla gelişerek 16. yüzyıl Osmanlı örneklerinde ise on ve üzerine çıkabilmektedir (Müderrişoğlu, 1993, ss. 139-140). Surlarla çevrilen Türk- İslam şehirlerinin varlığı dikkate alındığında sur içinde ve zamanla büyüyen kentin sur dışına taşmasında en önemli etken yeni inşa edilen külliyelerdir (Şekil 1). Sur dışındaki yerler rastgele seçilmemiştir. Çoğunlukla sur kapılarının yakınına, önüne, içine ya da çok az örnekte olduğu gibi sur duvarlarına bitişik inşa edilen yapılar/külliyeler bulunmaktadır. Kentlerde sur kapıları komşu şehir ve yerleşimlere açılarak iç ve dış ticaretin yapılmasına olanak sağlar. Bugünkü gelişmiş ve tarihsel dokusunu yansıtan kentlerin çoğu Kayseri gibi sur dışına taşan bir özelliğe sahiptir (Tanyeli, 1987, ss. 64-69).

Kayseri'de dış kale surlarının dışında Kölük Camisi ve Medresesi güneybatıda, Gevher Nesibe Darüşşifası-Medresesi kuzeybatıda, Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi kuzeyde, Huand Hatun Camisi- Medresesi- Türbesi ve Hamamı ise kuzeydoğuda sur kapılarının açıldığı meydanlarda inşa edilerek Selçuklu dönemi kent dokusunun oluşumuna katkı sağlarlar (Gabriel, 1931, s. 17, Fig. 2-3). Özellikle Gevher Nesibe ve Hacı Kılıç külliyelerinin yakınına Afgunu (13. Yüzyıl ilk yarısı) ve Sahibiye (1267-1268) medreselerinin, Huand Hatun yapılarının güneyine Seraceddin Medresesi'nin (1238-1239) yapılması şehrin farklı yönlerden gelişmesinin planlandığını gösterir (Kuran, 1969, ss. 68, 73, 88; Sözen, 1970, ss. 18-21, 29-33).

Bu çalışmada Kayseri'de bulunan Kölük, Gevher Nesibe/Çifte, Huand Hatun ve Hacı Kılıç külliyelerinin dönemin siyasi, sosyal, kültürel ortamı içinde tanımlanması ve tartışılması amaçlanmıştır³. Bugüne kadar incelediğimiz yapıları konu alan çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu nedenle konuyu daha çok tarihsel olaylar üzerinden incelemeyi/okumayı öncelemekteyiz.

Konumuzu oluşturan Kölük Camisi, Medresesi ve Hamamı Danişmentli, Gevher Nesibe Darüşşifası, Medresesi ve Türbesi ile Huand Hatun Camisi,

¹ Külliye için bk. Katoğlu, 1967, ss. 335-344; Reyhanlı, 1976, ss. 121-141; Kuran, 1979, ss. 795-813; Müderrişoğlu, 1991, ss. 151-198; Müderrişoğlu, 1993, ss. 138-143; Cantay, 2002, ss. 836-851; İpekoğlu, 2006, ss. 111-125.

² Yapı toplulukları için en yaygın külliye kullanılmakla birlikte heyet, imaret, manzume tanımları da tercih edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Müderrişoğlu, 1993, ss. 138-141; Cantay, 2002, ss. 836-837; İpekoğlu, 2006, s. 111.

³ Bu araştırmada 27-30 Eylül 2010 tarihinde Kayseri'de yapılan I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu'nda sunulan bildiri genişletilmiş ve yeni bir bakış açısıyla irdelenmiştir.

Medresesi, Türbesi ve Hamamı Selçuklu, Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi ise İlhanlı dönemlerinde inşa edilmiş eserlerdir.

Danışmentli Dönemi

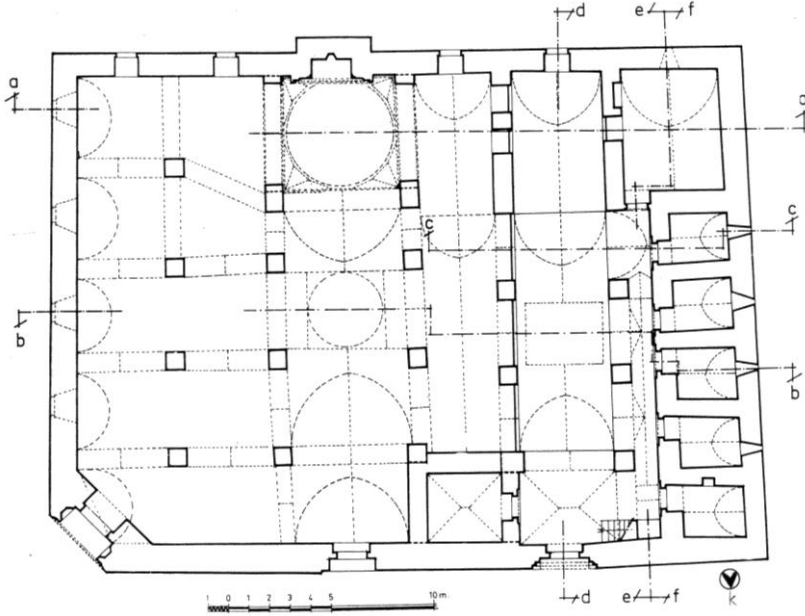
Kayseri'deki ilk örneğimiz sur dışında/kentin güneybatısında inşa edilen Güllük Mahallesi'nde bulunan Külük Camisi yapı topluluğudur⁴. Külliye 735 H. /1334 M. tarihindeki depremden sonra yıkılarak Alemuddin oğlu Külek Şemseddin tarafından onarıldığı için Külük adıyla tanınmaktadır (Yurdakul, 1974, s. 167; Eravşar, 1998, s. 163). Yapılar cami ve harimin batısına bitişen/açılan iki katlı medrese ile kuzeyinde bağımsız konumlanan hamamdan oluşur (Şekil 3). Caminin kuzeydoğu köşesindeki taçkapısı üzerinde yer alan kitabesine göre I. İzzeddin Keykavus (1211- 1220) döneminde 607 H. /1211 M. yılında Mahmud bin Yağıbasan kızı Atsız Elti Hatun tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf 1). Yapıdaki 1211 tarihli onarım kitabesinden hareketle özgün caminin araştırmacılarından E.Yurdakul'un da (1974, s. 172) belirttiği gibi Kayseri'nin Danışmentlilerin başkenti olduğu 1135- 1142 tarihleri arasında inşa edilmiş olabileceğini düşünebiliriz (Turan, 1984, s. 173). Atsız Elti Hatun Danışmentlilerden Yağıbasan oğullarından Emir Muzaffereddin Mahmud'un kızıdır. Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan (1155-1192), 1169 yılında Kayseri ve Zamanti'da Zunnûn'un idaresindeki Danışmentlileri ortadan kaldırdığı için yapının inşa edildiği yıllarda Danışmentlilerin siyasi gücü yoktur (Turan, 1984, ss. 200-205). Bu kitabe hâlâ Danışmentli ailesinden bazı kişilerin şehirlerin imarına yönelik görev üstlendiklerini ya da çalışmayı sürdürdüklerini göstermesi açısından değer taşır. Ayrıca kitabede Selçuklu sultanından söz edilmesi Selçukluların varlığı ve hâkimiyetini tanıdıklarını vurgulamaktadır (Edhem, 1982, ss. 60-61). Caminin onarım kitabesindeki 1211 tarihi ve I. İzzeddin Keykavus'un adının geçtiği bilgiler Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Kayseri'de 21 Temmuz 1211 yılında tahta geçmesi/hükümdar olması ile örtüşür (İbn Bibi, 1996a, ss. 132-134; Turan, 1984, s. 294). Keykavus'un babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit edilmesi haberiyle sarsılan buruk ortamda Kayseri'ye getirilerek tahta çıkarılmasını İbn Bibi (1996a, s. 134),

taziye dileklerinden sonra oradan ayrılıp beş günden daha kısa bir sürede Kayseri'ye vardılar. Orada hazır bulunan ülkenin emirleri ve serverleri matem elbisesi giyerek onu Gedük'te karşıladılar. İzzet ve ikramda bulunarak büyük bir törenle onu şehre getirdiler. Saltanat tahtına oturarak üzerine dinarlar saçtılar,

şeklinde anlatır.

⁴ Kayseri Külük Camisi- Medresesi için bk. Gabriel, 1931, ss. 36-39; Kuran, 1969, ss. 12-14; Sözen, 1972, ss. 93-95; Yurdakul, 1974, ss. 167-207; Edhem, 1982, ss. 59-62; Akşit, 2000, ss. 1-5; Gabriel, 2009, ss. 96-99.

Mevcut olan onarım kitabesi dışında yapıların 735 H. /1334 M. tarihindeki depremde yıkıldığı, Alemuddin oğlu Külek Şemseddin tarafından onararak Külük adını aldığı belirtilmektedir (Yurdakul, 1974, s. 167; Eravşar, 1998, s. 163).

Şekil 3. Kayseri Külük Camisi-Medrese, Plan (E. Yurdakul, 1974)

Cami ve bitişiğindeki medresede kuzeydoğu köşedeki taçkapı camiye, kuzey cephenin batısındaki kapı medreseye açılarak iki yapı kapılar aracılığı ile ayrılmaya çalışılmıştır. Külük Camisi doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı, çok destekli, mihraba paralel beş sahınlı, sivri tonoz örtülü, mihrap önü kubbeli ve avlusuz bir yapıdır. Hariminin ortasında sembolik, kubbeli bir avlu kurgusu bulunur. Yapının batısına açılan iki katlı medrese tek/doğu yönden revaklı, güneybatı köşedeki büyük boyutlu, diğerleri dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü beş birim ile girişin önünde ve doğusunda yaklaşık kare planlı ve haç tonoz örtülü iki mekândan oluşur⁵. Örnekte cami ve medresenin kaynaşık olması ünik bir uygulamadır. Medresenin farklılığını A. Kuran (1969, s. 13), "Bu medrese eyvansız, ilkel bir plana sahip mütevazı bir binadır. İlkel karakterini erken bir devre olduğu gibi plansız, acelece yapılan bir ilave oluşuna

⁵ Külük Medresesi'nde girişin doğusuna bitişik mekân araştırmacılarından A. Kuran (1969, s. 13)'in planında kare planlı ve kubbe ile örtülü gösterilerek müderris odası olarak tanıtılmıştır.

bağlamak mümkündür.” olarak betimler. Yapıdan bağımsız konumlanan hamam son yıllarda yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

Fotoğraf 1. Kayseri Külüğ Camisi, Taçkapı (H. Demir, 2010)

Selçuklu Dönemi

Kayseri’deki en erken tarihli Selçuklu yapı topluluğu, sur dışında Meydan kapısının önünde/kentin kuzeybatısında Hacı İkiz Mahallesi’nde bulunan Kayseri Çifte/Gevher Nesibe Darüşşifası ve Medresesi’ dir (Şekil 4, Fotoğraf 2-3)⁶. Darüşşifa taçkapısı üzerinde bulunan kitabesine göre 602 H. /1205-1206 M.

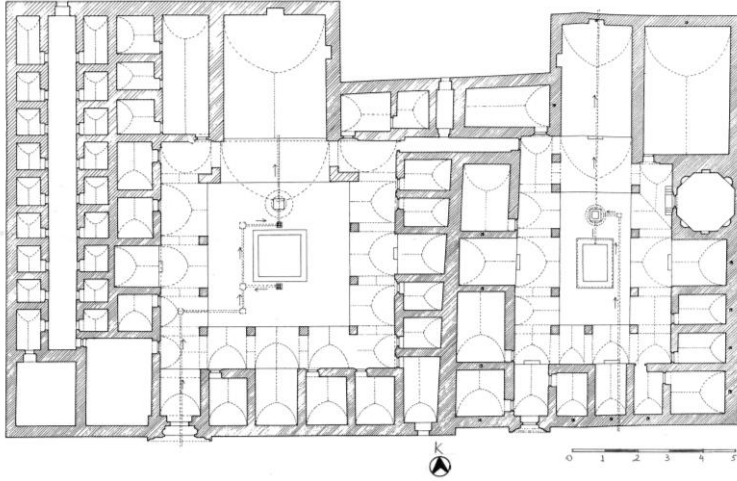
⁶ Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifa-Medrese ve Türbesi için bk. Gabriel, 1931, ss. 61-66; Karamete, 1941, ss. 499-501, 521-526; Akok, 1968, ss. 133- 184; İnan, 1969, ss. 5-40; Kuran, 1969, ss. 65-67; Sözen, 1970, ss. 80-89; Gürkan, 1972, ss. 37-40; Sipahioğlu, 1981, ss. 1-68; Cantay, 1992, ss. 41-44; Önkal, 1996, ss. 379-382; Durukan, 1998, ss. 22, 34-35; Cantay, 2006, ss. 316-318; Can, 2008, ss. 206-207,

yılında Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine yaptırılan külliye darüşşifa- medrese ve türbeden oluşur. Darüşşifa ve medrese bitişik (iki ayrı kütle), türbe ise medresenin içinde yer alır. Selçuklu dönemi bağımsız yapıları gibi hem darüşşifa, hem de medrese ayrı avlulara, revaklara, eyvanlara ve diğer mekânlara sahiptir. Medresenin içindeki türbe de dönemin bağımsız örneklerine benzer şekilde iki katlı, içten sekizgen planlı, kubbe ile örtülü ve dıştan piramidal külahlıdır. Yapı topluluklarını yeni bir bakış açısıyla sınıflandıran B. İpekoğlu (2006, ss. 116-119) bu örneği *Farklı İşlevli İki Yapının Bitiştirilmesi* başlığı altında sunarak, *Medresenin ve Darüşşifanın Birlikte İnşa Edildiği, Türbenin İlk Planlama Etabında Tasarlandığı Yapılar* olarak gruplandırmıştır. Her iki yapıya da ortak olan güney cephelerinde eksenin batısına kaymış birer/ayrı taçkapı ile girilir. Güney cephede eksenin doğusunda/medrese taçkapısının hemen kuzeyinde duvar dışı kademe yaparak darüşşifa ve medresenin sınırları belirlenir. Taçkapıların yöneliminde aynı ekseninde giriş eyvanı- avlu- havuz- ana eyvan dizilimi/doğrusal bir aks olmayıp güney cephenin batı köşesine yakın konumları kırık aksa neden olur (Caner ve Bakırer, 2009, s. 17). Kuzey- güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlı yapılar açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı ve tek katlı plan şeması yansıtır. Darüşşifa ve medrese içten avlularının kuzeyindeki bir koridor aracılığı ile birbirlerine bağlanarak organik olarak ilişkilendirilmişlerdir. Aynı planda kurgulanan darüşşifa medreseden daha büyük ölçeklidir. Darüşşifanın büyük boyutlu tutulması külliye darüşşifa/hastanenin öncelendiğini gösterir.

Medresenin içinde avlunun doğu kanadı eksenindeki doğu yan eyvanın kuzeyine bitişik olan Gevher Nesibe Türbesi iki katlıdır. Darüşşifa ve medrese ile aynı yıllarda/eş zamanlı inşa edilen türbenin alt katı dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü, üst katı ise dıştan yaklaşık kare, içten sekizgen planlı, içten kubbe, dıştan sekizgen piramidal külahlı örtülüdür.

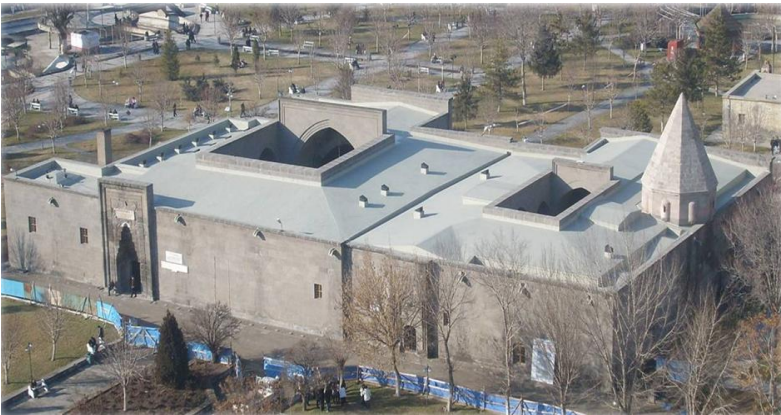
Medrese ve darüşşifanın mukarnas kavsaralı anıtsal taçkapıları çeşitli geometrik süslemeler içerir. Bugün medrese taçkapısı geçirdiği onarımlar sonucu büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir.

216; Gabriel, 2009, ss. 123-125. Külliye için bk. Katoğlu, 1967, ss. 335-344; Kuran, 1979, ss. 795-813; İpekoğlu, 2006, ss. 111-125.

Şekil 4. Kayseri Gevher Nesibe/Çifte Külliye, Plan (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Darüşşifa taçkapısında kavsara köşeliği ile üzerindeki daire biçimli farklı boyutlardaki rozetlerin yüzeyi yıldız kompozisyonları ile bezenerek devinim oluşturur. Taçkapıda üst seviyedeki rozetlerin arasında hastane işlevini simgeleyen mesajlar içeren tahrip olmuş yılan figürleri yer alır. Ayrıca taçkapıyı dıştan kuşatan bordürlerin yüzeyinde kırık çizgiler ve sekizgenler kesişerek sekiz kollu yıldız motifleri oluşturur. Darüşşifa taçkapısında yoğunlaşan bezemeler Gevher Nesibe' nin kadın kimliği ile de yakından ilişkilidir. Örnekte tıp medresesi ile darüşşifanın bitişik tasarlanması bugünkü üniversite hastanelerinin öncülleri olarak kabul edilebilir.

Fotoğraf 2. Kayseri Gevher Nesibe/Çifte Darüşşifa, Medrese, Türbe

Anadolu'daki günümüze ulaşan en erken tarihli darüşşifa yapısını içinde barındıran Kayseri Gevher Nesibe Külliyesi I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından

kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine inşa edilmiştir. Anlatılara göre Gevher Nesibe'nin hasta yatağında iken ağabeyi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e hastane yaptırmasını vasiyet ettiği belirtilmektedir (İnan, 1969, s. 5; Sipahioğlu, 1981, s. 7). Sultan'ın çok duygusal bir yaklaşımla Kayseri'de ilk sultanı külliyesini inşa ettirdiğini görüyoruz. Burada Kayseri'nin seçilmesi de çok bilinçli olmalıdır. Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın kızı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe'nin 602 H. /1205-1206 M. yılında hastane merkezli bir külliyenin Kayseri'de yaptırılmasını istemesi de sultan ailesinin yaşamı için Kayseri şehrinin önemini göstermesi açısından anlamlıdır.

Fotoğraf 3. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, Taçkapı

Gevher Nesibe Külliyesi'nin banisi I. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına biri 1192-1196 yılları, diğeri 1205-1211 tarihleri olmak üzere iki kez geçmiştir (Turan, 1945, ss. 613-620; İbn Bibi, 1996a, ss. 31-40, 108-114; Turan, 1984, ss. 237-241, 268-278). Sultan, bu iki dönem arasında yaklaşık dokuz yıl başkent Konya'dan uzaklaşarak Akşehir üzerinden doğuya yönelmiş, önce Malatya, Elbistan, Diyarbakır, Şam vb. yerleşimleri dolaşarak Karadeniz yoluyla uzun süreli yaşayacağı İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır (İbn Bibi, 1996a, ss. 55-70; Turan, 2004, ss. 291-297; Şaman Doğan, 2010, s. 235). Sultan'ın bazı emirleri ve küçük yaştaki oğullarını (İzzeddin Keykavus ile Alâeddin Keykubad) yanına alarak başladığı bu isteksiz ve buruk yolculuğu Çaşniğir

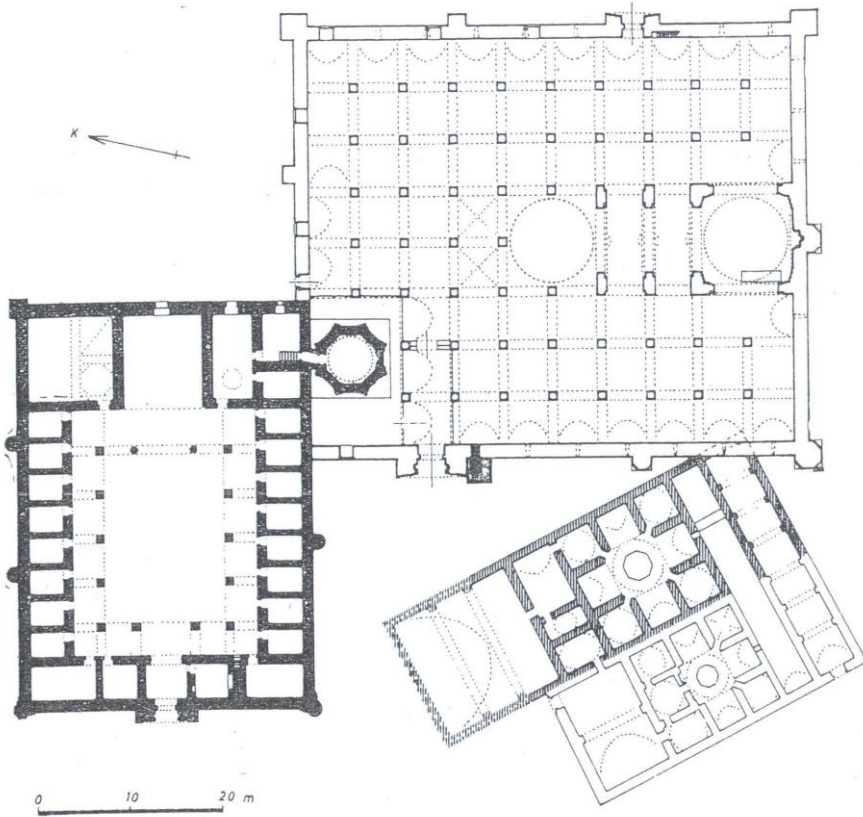
Emir Seyfeddin Ayab'a daha sonra Alâeddin Keykubad'a "Birlikte gurbette olduğumuz zaman seni ve kardeşini omuzumda ve kucağımda taşıdım, yetiştirdim. Uzun saçlarını taradım; size bir dilim ekmek bulabilmek için Rum diyarında ticaret yaptım." diyerek hatırlatır (Turan, 1984, ss. 273, 293; İbn Bibi 1996a, s. 287; Uyumaz, 2003, s. 11). Keyhüsrev'in gurbet/sürgün hayatı olarak tanımlanan bu ara dönemde Selçukluların başında II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204) ve III. İzzeddin Kılıç Arslan (1204-1205) bulunmaktadır (İbn Bibi, 1996a, ss. 77-97; Turan, 1984, ss. 241-267). Daha sonra aralarında Mübarizeddin Ertokuş'un da bulunduğu Selçuklu ve Danişmentli beylerinin desteğini alarak Keyhüsrev tekrar/ikinci kez başa geçmiştir (Turan, 1984, ss. 272-278). Keyhüsrev'in ikinci döneminin ilk yıllarında Gevher Nesibe Külliyesi'ni yaptırmış olması da dikkat çekicidir. Kuşkusuz ki şehrin gereksinim duyduğu Darüşşifa-Medrese gibi sosyal işlevli bu iki yapının inşası sultan ve çevresine büyük bir moral kaynağı olmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Gürcülere ve Ermenilere karşı büyük başarılar elde ederek Akdeniz kıyılarına yönelmiş, 1207 yılında Antalya'yı fethetmiştir (Aksarayi, 1944, s. 129; Anonim, 1952, s. 27; İbn Bibi, 1996a, ss. 115-121; Turan, 1984, ss. 278-292; Demirkent, 2004, ss. 226-227; Redford ve Leiser, 2008, ss. 11-15). Sultan'ın Antalya'nın fethi ile Türkiye'ye Akdeniz yolunu açması, şehri Avrupa ile Mısır arasında yapılan ticaretin merkezi ve Selçuklu donanmasının üssü hâline getirmesi oldukça önemlidir (Baykara, 1993, ss. 38-43; İbn Bibi, 1996a, ss. 115-121; Turan, 1984, ss. 283-287). Keyhüsrev'in sözü edilen süreçte kendisinin tahta çıkışında emeği geçen Danişmentli beyleri/Yağlıbasan oğulları ile barışık yaşadığı ve bir Danişmentli merkezi olan Kayseri'de ilk sultanı yapı topluluğunu inşa ettirdiği ortaya çıkmaktadır.

Kayseri'deki Huand Hatun Külliyesi en programlı ve anıtsal yapı topluluğudur⁷ Cami, türbe, medrese ve hamam gibi dört yapıdan oluşan külliye sur dışında, iç kalenin karşısında Dizdar, Yeni ve Sivas sur kapılarının açıldığı ortak alanda ya da meydanda konumlanması açısından önemlidir (Şekil 5-6, Fotoğraf 4-5). Külliye'nin yer seçimi kentin kuzeydoğuya doğru gelişimine işaret eder. Bugün şehre hâkim durumdaki külliye'de cami dışındaki yapıların tarihi/inşa evresi tartışmalıdır (Kuban, 2002, ss. 134-137). Yapılardan yalnızca caminin taçkapılarında kitabe yer alır. Cami doğu ve batı taçkapılarında bulunan kitabesine göre 635 H. /1238 M. yılında I. Alâeddin Keykubad'ın Hıristiyan eşi Mahperi Huand Hatun tarafından yaptırılmıştır. Huand Hatun'un ne zaman Müslüman olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, eşi Keykubad'ın öldüğü

⁷ Kayseri Huand Hatun Külliyesi için bk. Texier, 1849, s. 58; Gabriel, 1931, ss. 39-51; Ogan, 1955, ss. 3-4; Akok, 1967, ss. 5-44; Karamağaralı, 1976, ss. 199-245; Parla, 1997, ss. 48-49; Çayırdağ, 1998, ss. 23-26; Durukan, 1998, ss. 16-18, 26-28; Kuban, 2002, ss. 134-137; Durukan, 2006, ss. 153-154; Can, 2008, ss. 246, 249; Gabriel, 2009, ss. 100-112.

ve yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in başa geçtiği 1237 tarihi ile caminin yapılmasını emrettiği 1238 yılı arasında geçen süreçte Müslüman olduğu düşünülebilir (Kaymaz, 2009, ss. 31-38). Kuşkusuz ki uzun süre Hristiyanlığını koruyan Huand Hatun'un bu zaman aralığında Müslüman olması, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in başa geçmesini/sultanlığını kolaylaştırmak ya da olası problemleri önlemek amacıyla yöneliktir (Karamağaralı, 1976, s. 213).

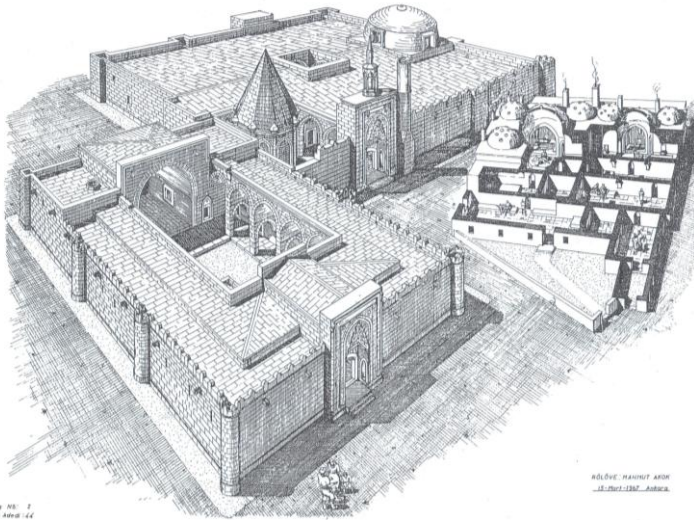
Külliye cami, caminin kuzey cephesinin batısına bitişik medrese ve caminin içinde kuzeydoğu köşede konumlanan türbe ile caminin batı cephesinin önüne çapraz yerleştirilen çifte hamamdan oluşur.

Şekil 5. Kayseri Huand Hatun Külliyesi, Plan (H. Karamağaralı, 1976)

Cami çok destekli, kapalı iç avlulu, mihrap önü kubbeli; medrese açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, iki eyvanlı, tek katlı; türbe kare kaideli, sekizgen gövdeli ve tek katlı; hamam ise dört eyvanlı, dört köşe hücreli plan şemaları yansıtır. Araştırmacılarından B. İpekoğlu (2006, ss. 124-125) örneği, *Zaman Süreci İçinde Oluşan Yapı Grupları* ana başlığı, *Her Bir Yapı Farklı Bir*

Zamanda İnşa Edilmiş, Bütün Yapılar Birbirine Bitişik alt başlığında sınıflandırmıştır. Cami merkezli külliyyede cami-türbe ve medrese ile cami-hamam bitişik tasarlanmıştır. Türbenin caminin içinde yer alması camiyle fiziksel bir bağlantı kurarken, medreseden girişi olması, medrese ile organik bir ilişki sağlar. Yapı topluluğunu konu alan en ayrıntılı ve titiz çalışma bu konuda çok yetkin bir araştırmacı olan H. Karamağaralı (1976, ss. 199-245) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı eş zamanlı olmayan yapıları (farklı yıllarda inşa edildikleri için) manzume olarak tanımlayarak tarihsel dizilimi hamam (erkekler kısmı), medrese, cami ile hamam (kadınlar kısmı) ve türbe olarak yapmaktadır⁸. En erken yapıldığı düşünülen hamamın doğudaki erkekler kısmının güneydoğu köşesinin caminin altında kalması, caminin batı cephesini kapatacak biçimde çapraz yerleştirilmesi kendisinden sonra inşa edilen yapıların biçimlenmesini etkilemiştir. Tarihsel sıralamada ikinci olan medresenin inşa kitabesi olmadığı için tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak medresenin güney, caminin kuzey ortak duvarının kalınlık farklılığı iki yapı arasındaki dönem farkını, caminin medreseye bitiştirildiğini gösterir. Bu düşüncüyü esas aldığımızda medresenin camiden daha önce I. Alâeddin Keykubad döneminde yapıldığını kabul edebiliriz. Medrese caminin batı taçkapısı ile aynı yöne açılarak bu alana yönlendirme güçlendirilir.

Şekil 6. Kayseri Huand Hatun Külliyesi, Genel Görünüm (M. Akok, 1967)

⁸ Manzume eş zamanlı olmayan ya da uzun bir zaman sürecinde farklı baniler tarafından inşa ettirilen yapı toplulukları için kullanılır (Müderrişoğlu, 1993, ss. 139-140). Ayrıca “Osmanlıcada külliyyeden küçük yapı topluluğu, birkaç küçük yapıdan oluşan bir tekke manzume sayılır.” olarak da tanımlanmıştır. Bk. Sözen ve Tanyeli, 2001, s. 154.

Medresenin inşa edildiği ortamı bir başka deyimle Selçuklu siyasi tarihi izlendiğinde I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) dönemiyle birlikte Kayseri siyasi ve sosyal anlamda önem kazanmıştır. Keykubad'ın Sivas'ta tahta çıktıktan sonra Kayseri'ye uğrayarak tahta çıkışını/cülusunu burada büyük şenliklerle kutladığını biliyoruz (İbn Bibi, 1996a, ss. 228-230; Turan, 1984, ss. 325-330; Uyumaz, 2003, ss. 20-21). Dönem kaynağı İbn Bibi'nin Selçuk Name'sinde bu konu,

Sınırlara (sedd- i sugur) kadar o bölgelerin işlerini yoluna koyduktan, Şam beldelerine haberciler (kussâd) gönderip, olanları onlara duyurduktan sonra açık talihinin eşliğinde askerleri ve komutanlarıyla Kayseri tarafına hareket etti. O sırada Kayseri subaşı Hokkabaz oğlu adıyla meşhur olan Emir Seyfeddin Ebu Bekir tarafından haberdar edilen şehrin ve vilayetin bütün ordu komutanları (ayan- ı leşker) ve itibarlı kişileri (mu'teberân) süslü arabalar ve seyyar köşkler, musiki ve mehter (nevetiyan) takımları, şarkıcılar, meddahlar (kavval) dolu arabalarla (gerdunhâ) Çubuk mevkiinde saltanat alayı ile karşılaştılar... Sultan'ın gelişini öğrenen halk, mahşerî bir kalabalıkla kapıya çıktılar.

şeklinde betimlenmiştir (İbn Bibi, 1996a, ss. 230-231). Sultan'ın Kayseri'de abartılan şenliklerle karşılanmasında hiç kuşkusuz ki Tokat Meliki iken kardeşi I. İzzeddin Keykavus ile Kayseri'de saltanat mücadelesi yapması ve başarısız olması etkilidir. Selçuklu döneminde yerleşimler tarihi, coğrafyası, idari ve sosyal konumuna göre bazı unvanlar taşımaktadır. Bu dönemde şehir *Darü'l-feth* ve *Darü'l- mülk (payitaht)* unvanlarını alır (Turan, 1984, ss. 687-689; Baykara, 1988, s. 57; Göde, 1988, s. 61). Kayseri'ye Darü'l-feth unvanı Sultan Alâeddin'in fetihlere hazırlandığı yer, Darü'l-mülk unvanı ise Konya'dan sonra başkent olması nedeniyle verilmiştir. Keykubad'ın 1224-1226 yılları dolaylarında Kayseri'de sur dışında yaptırdığı Keykubadiye Sarayı'nda kaldığı, fetihlere buradan hareket ettiği, genişleme ve ilerleme siyasetinde bu sarayın önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 1227 yılında Keykubad'ın Eyyubiler ile dostluk ve akrabalık kurmayı amaçlayan Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun ile evlenmesini izleyen törenler ve düğünlerinin de Kayseri'de tekrarlanması/yapılması çok anlamlıdır (Göde, 1988, s. 63; Uyumaz, 2003, s. 72). Özellikle Keykubad'ın 1228 yılında Erzincan, 1230 tarihinde Erzurum'un fethiyle sonuçlanan doğu seferlerinde Kayseri önemli bir üs olarak kullanılmıştır (Turan, 1988, ss. 79-87; Uyumaz, 2003, ss. 41-44, 64-67). Keykubad'ın melikliği, tahta çıkışı, sultanlığı sürecinde "*Sultani*" bir şehir kimliği taşıyan Kayseri, Sultan'ın Keykubadiye Sarayı'ndaki bir eğlence meclisinde 1237 yılında zehirlenmesi (?) ile başlayan belirsiz/tartışmalı ölümünün de Kayseri'de gerçekleşmesi bu acıklı olayın tarihe yazılmasına neden olmuştur (Uyumaz, 2003, s. 93; Uyumaz, 2006, s. 113; Turan, 1984, ss. 388-389). Bu tarihsel veriler dikkate alındığında söz konusu medresenin 1237

yılından önce yaptırılmış olduğunu düşünebiliriz. Belki de Keykubad bir külliye inşa edilmesini planlamış ama zamansız ölümüyle isteğini yerine getirememiş ve bu arzusunun bilen eşi Mahperi Huand Hatun külliye tamamlama görevini üstlenmiş olabilir.

Fotoğraf 4. Kayseri Huand Hatun Camisi- Medrese-Türbe

Yapı topluluğunda üçüncü aşamada cami ve hamamın kadınlar kısmının eklendiği anlaşılır. Manzumeye adını veren Huand Hatun Camisi doğu cephesinde eksenin güney, batı cephesinde eksenin kuzeyindeki taçkapıları üzerinde bulunan sultan, bani ve tarih verileri içeren kitabeleriyle tarihlendirmeye ışık tutar. Ayrıca caminin kuzey cephesinin batısına kayan medrese ile bitişen duvarın yakınında dikdörtgen biçimli bir kapı bulunur. Örnekteki bu uygulamadan farklı olarak genellikle Selçuklu camilerinde kuzey cephe eksenindeki anıtsal taçkapıların mihraba yönlendirilerek dikey aksın vurgulanması amaçlanır. Caminin batı taçkapısındaki kitabede 635 H./1238 M. yılının Şevval/Mayıs-Haziran ayı ile Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve bani Mahperi Huand Hatun'un adları verilmiştir (Karamağaralı, 1976, ss. 211-216; Gabriel, 2009, s. 105). Aynı bilgilerin sunulduğu doğu taçkapısındaki kitabede farklı olarak ay bilgisi yoktur. Burada ön/batı cephede taçkapı kitabesindeki mesajın daha çok kullanıcının göreceği düşüncesi ile önemsendiğini görüyoruz. Kitabe incelendiğinde caminin banisi I. Alâeddin Keykubad'ın eşi, dönemin sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi, Mahperi Hatun'un eşinin ölümünden yaklaşık bir yıl sonra ve oğlunun hükümdarlığı kesinleşince bu yapıyı inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Batı cephedeki taçkapının güneyine bitişik 1726 yılında minare yapılarak ön cepheye dâhil edilmiştir (Karamağaralı, 1976, s. 210; Eravşar, 1998, s. 185). Kuzey- güney yönünde dikdörtgen planlı Huand

Hatun Camisi çok destekli, mihrap önü kubbeli bir yapıdır. Harimin ortasındaki özgününde açık olan iç avlu daha sonra kubbe ile örtülerek kapalı avluya dönüştürülmüştür. Camiyle eş zamanlı olarak Mahperi Huand Hatun'un var olan hamamın batısına daha küçük ölçekli kadınlar kısmını eklediğini görüyoruz. Cami ve medresenin açıldığı meydanda çarpık konumlanan ve yapıların yönelimini etkileyen hamamda yapılan kazılar sonucu açığa çıkan duvar çinileri çok özeldir. Sekiz kollu yıldız ve haç biçimi saray çinilerinin kullanıldığı hamam daha çok I. Alâeddin Keykubad döneminde 1231- 1236 yıllarında yaptırılan Kubadabad Sarayı çinileriyle ilişkilendirilir (Önge, 1969, ss. 11, 17; Yurdakul, 1970, ss. 147-148; Arık, 2000, ss. 47-71).

Fotoğraf 5. Kayseri Huand Hatun Türbesi

Manzumenin plan tasarımında özellikle harimin kuzeybatısında üç sahin genişliğinde ve iki sahin derinliğindeki alan Mahperi Hatun Türbesi için

ayrılmıştır. İnşa kitabesi olmayan türbenin tarihi tartışmalıdır. İçten ve dıştan sekizgen planlı türbede yer alan Mahperi Hatun'un sandukasında bulunan üç satırlık kitabede Keykubad oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev şehit ve merhum olarak tanımlanır (Tuncer, 1986, ss. 164-172; Önkal, 1996, ss. 124-125). Ayrıca kitabede banî Mahperi Huand Hatun'un "...seyide, saide, setire, şehide, zahide, abide, ibadet etmeye düşkün, mücahide, günahlardan korunmuş adalet sahibi dünyada kadınların melikesi, melike, afife, temiz, devrinin Meryemi ve zamanın Haticesi..." gibi çok sayıda sıfatlarla abartılı şekilde övüldüğü, sanki Hıristiyan geçmişine gönderme yapan bir anlatı yer almaktadır. Bu kitabede II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246 yılındaki ölümünde annesinin hayatta olduğu anlaşılır. Ayrıca Huand Hatun'un dönemin veziri Celaleddin Karatay'ın ölüm yılında 1254 tarihinde hayatta olduğu belirtilmektedir (İbn Bibi, 1996b, s. 136). Türbenin mimari özellikleri ile kitabe ve tarihsel verileri 1254 yılından sonra yaklaşık 1260 yılı dolaylarında inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir (Önkal, 1996, s. 125).

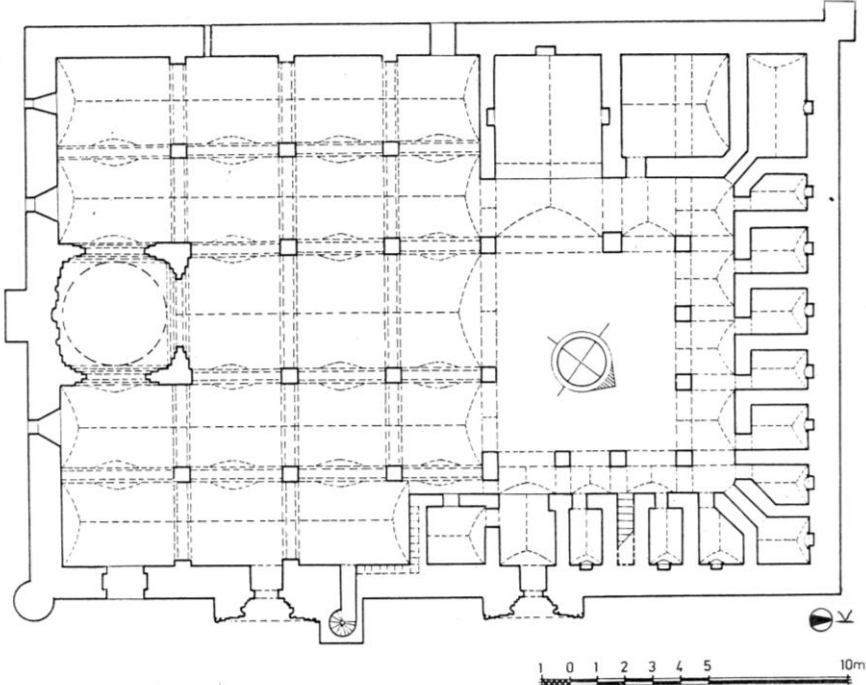
Türbenin camiden sonra yapıldığı kesin olmakla birlikte, yerinin önceden belirlenmiş olması daha akılcıdır. Türbenin girişinin caminin bitişiğindeki medresenin ana eyvanının güneyindeki birimden sağlanması da farklı bir uygulamadır. Yapının yer seçiminde yerinde mevcut olan önce bir Bizans mezar yapısı, sonra bir şeyh türbesinin etkili olduğu ileri sürülür (Karamağaralı, 1976, s. 209). Söz konusu eski yapıların varlığı türbenin kaidesinin yüksek tutulması ve beş sıra mukarnas sıralarıyla doldurulması ile çözümlenmiştir. Türbeye kuzey cephe eksenine rastlayan medresenin bir biriminden girilmesi anıtsal mihrabı bulunan yapıda giriş ile aynı ekseninde bulunan mihrabın, doğrusal aksın vurgulanmasını amaçlar (Bakırer, 1976, ss. 170-171, Şek. 40, Res. 95-97). Türbenin cami ile ilişkisinde ön/batı cephedeki taçkapının doğrudan açıldığı alana yerleştirilerek görüş açısına dâhil edilmesi, bir başka deyişle camiden önce türbenin algılanmasına çaba harcanmıştır. Manzume yapılarına dıştan bakıldığında türbe, külahıyla da dışa yansıtılmıştır. Mahperi Hatun'un yaşamında Kayseri, eşi Keykubad ile birlikte Keykubadiye Sarayı'nda güzel günler geçirdiği, eşinin ölüm yeri, oğlu Keyhüsrev'in tahta çıktığı bir şehir olması nedeniyle, öldükten sonra da ayrılmak istemediği ve türbesini yaptırdığı bir kent olmuştur.

İlhanlı Dönemi

Kayseri surlarının dışında, şehrin kuzeyinde Koca Sinan ilçesinde bulunan diğer bir yapı topluluğu Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi'dir (Şekil 7, Fotoğraf 6)⁹. Cami ve kuzeyine bitişik medreseden oluşan yapı taçkapıları üzerinde bulunan

⁹ Kayseri Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi için bk. Gabriel, 1931, ss. 52-59; Öney, 1966, ss. 379-387; Kuran, 1969, ss. 75-77; Sözen, 1970, ss. 118-122; Edhem, 1982, ss. 111-114; Gabriel, 2009, ss. 114-117; Eravşar, 1998, ss. 210-219.

kitabelerine göre 647 H. / 1249- 1250 M. yılında II. İzzeddin Keykavus (1246-1249) döneminde banisi Ebu'l-Kasım bin Ali el Tusî tarafından yaptırılmıştır (Gabriel, 1931, ss. 52-59; Öney, 1966, ss. 379-387; Gabriel, 2009, ss. 114-117). Kitabede adı geçen Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykavus dönemi saltanat mücadeleleri ve Moğollarla savaş yıllarıdır (Turan, 1984, ss. 458-462).

Şekil 7. Kayseri Hacı Kılıç Camisi- Medrese, Plan (G. Öney, 1966)

Araştırmacılarından B. İpekoğlu (2006, ss. 422-423), örneği *Farklı İşlevli İki Yapının Bitiştirilmesi* ana başlığı altında *Cami ve Medrese Birlikte İnşa Edilmiş, Medrese-Cami Bitişmeleri* alt grubunda değerlendirir. Cami ve bitişindeki medresenin bitişiklik özelliği Gevher Nesibe yapı topluluğu ile örtüşür. Özellikle her iki yapının da ortak olan doğu cephelerinde taçkapılarının bulunması bu etkileşime işaret eder. Taçkapılar kullanıcı açısından akılcı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Dıştan kapıları ile ayrılan yapılar, içten bir avlu ile organik bağlanırlar. Selçuklu döneminin siyasi olarak en devingen, İlhanlıların Anadolu'ya hâkim oldukları yıllarda inşa edilen külliye yeni arayışlar ortaya koyar. İlhanlıların varlığı Anadolu'daki sanatçı alışverişini hızlandırmıştır. Yapıların banisi Ebu'l-Kasım bin Ali el Tusî komşu kültür çevresi İran'dan Horasan yakınlarındaki Tus şehrinden Anadolu'ya gelerek inşa ettirdiği eseri aracılığı ile adını duyurur. Tuslu sanatçıların bu örnek dışında Konya ve

Tokat'ta da çalıştıkları bilinmektedir (Sönmez, 1989, ss. 257-262; Bayburtluoğlu, 1993, ss. 224-230). Örnek cami ve medresenin ortak avluluyu paylaşması açısından önem taşır. Buradaki ortak bir avluyu sınırlayan cami ve medrese kurgusu daha sonra Osmanlı döneminde sadrazam ve vezirlerin baniliğinde inşa edilen menzil külliyelerinde tercih edilen bir plan olarak karşımıza çıkar. Doğu cephede hem caminin hem de medresenin mukarnas kavsaralı ve çok süslü taçkapıları yer alır. Taçkapısının bitişiğinde minare yer alan cami çok destekli, mihrap önü kubbeli; medrese açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlı plan şemasına sahiptir. Caminin güneydoğu köşesini sınırlayan silindirik gövdeli, konik külahlı köşe kulesi İlhanlı döneminde yaygınlaşan bir uygulamanın izleridir. Yatay dikdörtgen kurulumlu doğu cepheyi dikey/ düşey etkili iki taçkapı ile köşe kulesi vurgular. Caminin minaresi yapıya sonradan eklenmiştir (Öney,1966, s. 381).

Fotoğraf 6. Kayseri Hacı Kılıç Camisi- Medrese, Doğu Cephe

Sonuç

Kayseri'de incelediğimiz dört yapı topluluğu da sur dışında kuzey, kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı yönlerinde inşa edilerek şehrin Selçuklu döneminde artan ve büyüyen nüfusunun gereksinimlerine yanıt vermeyi amaçlamış olmalıdır. Tarihsel sıra ile Cami- Medrese- Hamam (Kölük, 3 yapılı), Darüşşifa- Medrese- Türbe (Gevher Nesibe, 3 yapılı), Cami- Medrese- Türbe- Hamam (Huand, 4 yapılı) ve Cami- Medrese (Hacı Kılıç, 2 yapılı) olarak çeşitlenen külliyelerde bitişiklik özelliği öncelenmiş, hatta birbirlerine model oluşturmuşlardır. Özellikle Kölük- Gevher Nesibe- Hacı Kılıç örneklerinde ön cephe düzenlemesi ile taçkapıların iki ayrı yapıya açılması, Kölük ve Hacı Kılıç yapılarında ise cami ile medresenin iç içeliği/kaynaşıklığı dikkat çekicidir.

Külliyyelerde bitişik olan her bir yapıya açılan taçkapıların varlığı ayrı ayrı yapıların kullanımına işaret etmektedir. Kölük, Huand Hatun ve Hacı Kılıç külliyyeleri cami, Gevher Nesibe örneği ise darüşşifa merkezli kurgulanarak bu yapılar büyük ölçekli inşa edilmiştir. Külliyyelerde ortak yapı medresedir. Kayseri'nin Selçuklu dokusu içinde bu örneklerin yanı sıra çok sayıda tekil/bağımsız medreselerin de inşa edilmesi kültürel gelişmişliği belgeler.

Selçuklu sultanları I. Gıyaseddin Keyhüsrev, oğulları I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad ile oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve onun oğlu II. İzzeddin Keykavus mevcut olan anıtsal kitabeli yapıtları aracılığı ile bugün de şehir dokusu içinde kimliklerini korur. Selçuklu döneminin bu "sultani" şehrinde ise bir kadın bani olarak I. Alâeddin Keykubad'ın eşi, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun'un son şeklini verdiği Huand Hatun Külliyesi günümüzde de yerleşimin merkezini belirler. Bugün şehir çok gelişip değişse de hâlâ aynı külliye ve çevresinin merkez olması/yapıların kullanılması Ortaçağ'daki kentleşme ve yer seçiminin doğruluğunu kanıtlar.

Kayseri şehri yakınlarındaki Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın en önemli ticaret merkezi Kültepe gibi Ortaçağ'da da ticaret kenti özelliğini sürdürmüştür. Bugün Kayseri'de yaşayan ve ziyaret edenlerin belleğinde Selçuklu kimliği, gelişmiş sanayisi ve gittikçe artan ticari yaşamı yer etmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Nazif Efendi. (1987). *Mir'ât-ı Kayseriyye*. M. Palamutoğlu (Haz.), Kayseri: Kayseri İli Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları.
- Akok, M. (1967). Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI/1, 5- 44.
- Akok, M. (1968). Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII/1, 133- 184.
- Akok, M. (1976). Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXIII/2, 5- 38.
- Aksarayı/Aksaraylı Kerimüddin Mahmud. (1944). *Selçuki Devletleri Tarihi* (M. N. Gençosman- F. N. Uzluk, Çev.). Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- Akşit, A. (2000). Kayseri'de Sur Dışı İskan: Külük/Gülük Mahallesi. A. Aktan- R. Tosun- A. Öztürk (Haz.), *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu: 06- 07 Nisan 2000- Kayseri: Bildiriler* (s. 1- 5). Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Anonim. (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi* (F. N. Uzluk, Çev.). Ankara: Örnek Matbaası.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bakırer, Ö. (1976). *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*. Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Bayburtluoğlu, Z. (2000). Kayseri İç Kalesindeki Selçuklu Dönemi Mimari Malzemesi. *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, (s. 151- 171), Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Baykara, T. (1993). Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya. *Antalya IV. Selçuklu Semineri 13-14 Mart 1992- Antalya: Bildiriler* (s. 38-43). Antalya: Antalya Valiliđi Yayınları.
- Can, S. (2008). *Terken Hatun'dan Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları.
- Caner, Ç. ve Bakırer, Ö. (2009). Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal. *Türkiyat Araştırmaları*, 10, 13- 30.
- Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Cantay, G. (2002). Türk Mimarisinde Külliyeler. *Türkler*, 7, 834- 851.
- Cantay, G. (2006). Darüşşifalar. (A. U. Peker ve K. Bilici, Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğı 2*, (s. 313- 335). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çayırdağ, M. (1998). Kayseri Hunat Külliyesi. *Vakıf ve Kültür*, 1/2, 23-26.
- Darkot, B. (1945). Kayseri. *İslam Ansiklopedisi*, 4,(s. 484- 491). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Demirkent, I. (2004). *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Durukan, A. (1998). Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler. *Vakıflar Dergisi*, 27, 15-36.
- Durukan, A. (2006). Baniler. A. U. Peker- K. Bilici (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğı 2*, (s. 137-171), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Edhem/Eldem, H. (1982). *Kayseri Şehri*. K. Göde (Haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraşar, O. (1998). *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Eraşar, O. (2006). Kayseri. (A. U. Peker ve K. Bilici, Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğı 2*, (s. 239- 243), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gabriel, A. L. (1931). *Monuments Turcs D'Anatolie I*. Paris: Du Ministère Turc De L'Instruction Publique.
- Gabriel, A. L. (2009). *Kayseri Türk Anıtları*. F. Yaman (Haz.), Kayseri: Kayseri Enstitüsü Derneđi Yayınları.

- Göde, K. (1988). Alâeddin Keykubâd ve Kayseri. *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, 3, 1. Alâeddin Keykubâd Özel Sayısı, 61-65.
- Gürkan, K. İ. (1972). Selçuklu Hastaneleri. *Malazgirt Armağanı*, (s.33- 63). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İbn Bibi. (1996a). *El Evamirü'l-Ala'iyefi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name) I*. M. Öztürk (Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Bibi. (1996b). *El Evamirü'l-Ala'iyefi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name) II*. M. Öztürk (Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1969). *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi (H. 602- M. 1206)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- İpekoğlu, B. (2006). Birleşik İşlevli Yapılar. (A. U. Peker ve K. Bilici, Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (s. 111- 125). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karamağaralı, H. (1976). Kayseri'deki Hunad Câmîinin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXI, 199- 245.
- Karamete, K. (1941). Kayseri Tıbbiyesi, *Erciyes*.17, 499- 501, 521- 526.
- Katoğlu, M. (1967). XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye. *Belleten*, XXXI/123, 335- 344.
- Kaymaz, N. (2009). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuban, D. (2002). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuran, A. (1979). Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler. *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 15- 20 X 1973- İstanbul: Tebliğler* (s.795- 813). İstanbul: Tercüman Gazetesi ve İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Müderrişoğlu, F. (1991). Edirne II. Bayezid Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, XXII, 151-198.
- Müderrişoğlu, F. (1993). *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*. I, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ogan, A. (1955). Kayseri'de Hovand veya Mahperi Hatun Külliyesiyle Mimari Bakımdan Kıymet Taşıyan Kümbetler. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 167, 3- 4.
- Parla, C. (1997). *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Yapılarında Biçim ve Estetik*. I, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öney, G. (1966). Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. *Belleten*, 30, 377- 387.
- Önge, Y. (1969). Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Külliyesi'nin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezyinatı. *Önasya*, 4/47, 11- 17.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Özgüç, T. (2005). *Kültepe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Redford, S. ve Leiser, G. (2008). *Taşa Yazılan Zafer Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnâmesi*. Antalya: Suna- İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Reyhanlı, T. (1976). Osmanlı Mimarisinde İmaret: Külliye Üzerine Notlar. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 15, 121- 141.
- Sipahioğlu, H. (1981). *Kayseri Gevher Nesibe Sultan Tıp Sitesi 1206*. Kayseri: Akın Matbaası.
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri I*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri 2*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2001). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şaman Doğan, N. (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1, 231- 251.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11- 15. Yüzyıl)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Texier, C. (1849). *Description De L'Asie Mineure*, Deuxième Volume. Paris: Imprimeurs de L'Institut de France.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri I Selçuklu Dönemi*. Ankara: Güven Matbaası.
- Turan, O. (1945). Keyhüsrev I. *İslam Ansiklopedisi*, 4, (s. 613- 620). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Turan, O. (1984). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Turan, O. (2004). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turan, R. (1988). Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Siyaseti. *Selçuk Üniversitesi. Selçuk Dergisi*, 3, I. Alaeddin Keykubad Özel Sayısı,79-87.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220- 1237)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uyumaz, E. (2006), Sultan I. Alaeddin Keykubad ve Zamanı. A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu 1* (s. 107-115), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yurdakul, E. (1970). Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunat Hamamı. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 2, 140- 151.
- Yurdakul, E. (1974). Kayseri Külük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1, 167- 207.